

Pazırık kurganlarında at

SEMRA KIR ŞİMŞEK

T

ÜRK bozkır coğrafyasının üç bin yıllık yegâne kalıcı izlerini oluşturan kurgan kültürünün kaynaklarını bugün zengin bir şekilde

Volga ve Ural nehirlerinin arasındaki geniş sâhada yayılmış durumda bulabilmekteyiz.

Tepecik şeklindeki yükseltilerden oluşan karakteristik mezar yapılarına Asya’da “kurgan” adı verilirken Avrasya’nın Avrupa tarafında ve Anadolu’da “tümülüs” denmektedir.

Altayların sâdece küçük bir bölümünde, Pazırık vâdisinde yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılan ve atlı bozkır kültürünün izlerini gözler önüne seren bu kurganlar Türklerin vazgeçilmez hayat yoldaşı olan atlar hakkında da çok kıymetli bilgiler sunmaktadır.

PAZIRIK KURGANLARI

Pazırık bölgesi, bugün Rusya’da Gorno Altay sınırları içinde Chulyshuman sâhasının güney yamaçlarında ve Yukarı Altayların doğu kısmındaki Tuva sınırında bulunmaktadır.

Büyük Ulağan vâdîsi içine inşâ edilmiş bir dizi irili ufaklı mezar MÖ V. yüzyıla târihlenmektedir. Kurgan kültürünün daha sonra da devam ettiği ve geniş bozkır coğrafyasına yayıldığı gözlenmektedir. Bölgede erken mezarlarda çıkan mezar eşyâsının daha çok basit bronz silâhlardan ve altından yapılmış mücevherattan oluşmasına karşın İskitlere atfedilen Pazırık kurganlarında daha iyi işlenmiş bronz, demir ve altın eşyâya rastlanmaktadır.

PAZIRIK KURGANLARINDA AT

Pazırık kurganlarından çıkarılan son derece kıymetli arkeolojik buluntular bize atlı bozkır kültürünün yüksek sanat anlayışı ve bu sanatın sâhibi İskitler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Ticâret faaliyetleri sâyesinde bütün Asya coğrafyasının sanat ürünlerini toplayan İskitlerin kurganlarında rastlanan ince nakışlı altın kuyumlar, ahşap biblo ve mobilyalar, deri-ahşap ev eşyâsı, keçe, ipek işlemeler ve yün halılar başlı başına birer sanat şâheseridir. Pazırık denince akla ilk gelen “Pazırık halısı” ve “at arabası”dır. Frak pantolon gibi

At başlığı, MÖ III. yüzyılın sonları-MÖ IV. yüzyılın başları, Pazırık kurganları. Hermitage Müzesi.

Binicili at ve gevik motifleri olan Pazırık halısı, MÖ V.-IV. yüzyıl. Hermitage Müzesi.

kıyâfetlerin dünyadaki ilk kullanıcılarının İskit Türkleri olduğu bilgisini de bize yine kurgandaki buluntular verir. Pazırık'ın dünya medeniyet târihine armağan ettiği bir başka önemli unsur ise Türklerin bu dünyâda ve öte dünyâda her zaman yanlarında bulunacağına inandıkları "at" ve onun çevresinde

geliştirdikleri zengin yaşam kültürüne âit verilerdir. Kurganlarda bulunan çok sayıdaki "at koşum takımı" eşsiz bir bilgi kaynağıdır.

Pazırık kurganlarından başlıca iki tip at çıkmıştır: Birinci tip, bozkır veya Moğol atı denen Przewalskiler; ikinci tip ise Türkmen atı denen yüksek boylu, iri

atlardır. Bu kurganlardaki at gömüleri mezar soyguncuları tarafından büyük zarara uğratılmış olsalar da bugün Hermitage Müzesi'ndeki zengin Pazırık koleksiyonu Türkler için atın ne kadar önemli olduğunu belgelemektedir.

Pazırık kurganlarında insan için gösterilen hassâsiyetin atlar için de

Pazırık atlarının baş ve yüzlerindeki taç, sorguç, maske gibi nesnelere dinsel/büyüsel bir işleve sâhiptir. Üzerlerindeki motifler hayvan şekline girmiş ruhları tasvir eder.

gösterildiğini görmekteyiz. Ölülerin mumyalandığı kurganlarda genellikle atların yerleştirildiği ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Sivri bir âletin alınlarına vurulması yoluyla mümkün olduğunca kansız kurban edilmiş atlar, kurganların etrafında onlar için ayrılan geniş boşluklara düzenli bir şekilde binit takımlarıyla berâber bırakılmışlardır. Neredeyse bütün atların kuyrukları belli şekillerde bağlanmış, örülmüş ve bâzen de kesilmiştir. Bir mâtem alâmeti sayılan bu davranış ölen kişinin yiğitliğini ve kahramanlığını da gösterir. Mâtem göstergesi olarak bâzen yelelerin veya at topuk kıllarının da kesildiği görülmüştür.

At, sâhibinin dâhil olduğu boyun üyesi sayıldığından atların kulaklarına o boyun işâreti işlenmiştir. Kurganlara yerleştirilmeden önce atların kasları, mumyalamak için çıkarılmıştır. Mumyalanmaya ve mezarların donmasına bağlı olarak atların bağırsaklarında sindirilmemiş arpa ve tahıl tâneleri ele geçirilmiştir. Kurganlardaki at iskeletleri belirli bir düzenle sıralanmıştır.

At cesetleri başları daha çok doğuya, bâzen de batıya olmak üzere biri diğerinin üstüne uzanır şekilde yatırılmıştır. Kurganlarda üç atın bulunduğu durumda bâzen atlardan biri çapraz şekilde uzatılmıştır. Bununla mezarda at cesetlerine yeterli yer sağlayacak bir sıra düzeni oluşturmak amaçlanmıştır. Pazırık kurganlarında insan cesetleriyle birlikte at cesetlerinin başlarının da doğuya doğru olmasının istendiğini ve buna en uygun yerleştirme biçimine gidildiğini söylemek mümkündür. Atlar, süslü parçalarla bezenli taç maske ve başlıklarla gömülmüştür. Asıl malzemesi ahşap ve deri olan bu tür eserlerin dış yüzeylerinde, altın ve gümüş aplikler ve kaplamalar mevcuttur.

Mezar soyguncularından her nasılsa kurtulup günümüze kadar ulaşan ve Türk sanatının en büyüleyici örneklerinden olan at koşum takımları, inanç ve mitlere işâret eden detaylar içermektedir. Atların başlıklarında veya yüzlerinde yer alan taç,

sorguç ve maske gibi nesnelere dinsel-büyüsel işleve sâhiptir. Bunların üzerlerinde

koşum takımları teknolojisi gibi konularda o dönem toplumlarındaki gelişmişlik

Bir at gemi için yapılan alınlık, MÖ V. yüzyıl, Pazırık. Hermitage Müzesi.

işlenmiş motifler, hayvan şekline girmiş ruhları tasvir etmektedir.

Aynı zamanda eski Türklerin hayat tarzını, inançlarını ve mitlerini günümüze taşıyan buluntular, at yetiştiriciliği,

düzeyini de yansıtmaktadırlar.

Pazırık buluntuları içinde dizginler sayıca fazladır. Altaylardaki tipik dizginlerle uyum gösteren Pazırık dizginleri genel olarak hafif gemlerden, iki yanak ipi,

Geyik biçiminde İskit işi altın plaka, MÖ V. yüzyıl. Hermitage Müzesi.

çapraz ip ve kayışa asılı başın ön tarafı için kullanılan plakalardan oluşmaktadır. Hafif olan gemler genellikle düz olmakla beraber bazı dizginlerde “S” şeklindedir. Tipik gemler ahşap olmasına rağmen Pazırık’taki örnekler bronz ve demirdir. Bozkır kültürünün hâkim olduğu sâhalarda yoğun olarak rastlanan ve Pazırık örneklerinde de çokça bulunan bu tür hafif gemler, savaş alanında at üzerinde hızlı ve kontrollü manevralar yapmak için kullanılmıştır. Dizginler deri iplerin sarmal hâle getirilmesiyle dikilerek tahta oymalarla süslenmiştir. Yanak iplerinin uçları, açılan gem parçasının içinden geçmektedir.

Bâzi dizgin örneklerinin eğri gagalı grifon başları, kanatları açık kartal grifonu ve moflon başları ile süslüdür. Dizginlerin üzerlerine sonradan uygulanan ahşap parçalar tamâmiyle altın kaplıdır.

Bugün, Hermitage Müzesi’ni süsleyen Pazırık kurgan buluntula-

rının en renkli ürünleri hiç şüphesiz keçe eşyâdır. Halı, başlık, süs eşyâsı, çorap gibi günlük yaşamın vazgeçilmez gereçlerinin ham maddesi olan keçe, çaprak ve eyer örtülerinde de muhteşem örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Keçeden eyer örtüleri, deri ve varakla zenginleştirilmiştir. Kurutulmuş hayvan sinirleriyle dikilen keçe eyer örtüleri, kurganlar için özel olarak tasarlanmıştır. Eyerlerin üzerlerine genellikle bir avcı hayvanın otçul bir hayvana saldırması figürleri uygulanmıştır. Keçeden ve kıldan yapılmış eyer örtüleri, atın arkasından ve altından bir iple bağlanabilen uzantılarla desteklenmiştir. Keçeden yapılan diğer at eşyâsı olan çapraklar ise eyer örtüleri kadar işçiliği olan sanat eserleridir. Atlar için hazırlanan çapraklar, atların üşümesini engellemek için eyerlerin altına serilen eyer örtülerinden daha büyüktür. Düz bir zemine renkli geometrik desenler ve çiçek motiflerinin uygulandığı çapraklar, İskit keçe sanatının hârikulâde

örnekleridir.

5 numaralı kurgandan çıkarılan at arabası, bütün kurganlarda bulunan parçaların en önemlisidir. Üç metreden daha uzun olan ahşap arabada; üç çerçeve, tahta direkler ve deri iplerle tutturularak tente için taban oluşturulmuştur. Arabanın dört tekerleğinde 34 tahta akort bulunmaktadır. Aksları dönme özelliği göstermediğinden sadece düz yolda gitmek için kullanıldığı düşünülen bu araba, çok iyi korunmuş olması açısından eşsiz bir parça olarak değerlendirilmektedir. 🐾

KAYNAKÇA

- 1 Rudenko, S. I., *Dağlık Altay Buluntuları ve İskitler*, çev. Almagül İsina, İstanbul.
- 1 Baykuzu, T. D., “IV. ve V. Yüzyıllarda Çin’deki Birkaç Hun Hükümdar Kurganı ve Türbesi Hakkında”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XX, sayı: 2, Aralık 2005, s. 1-15.
- 1 Ekim, Y., *Pazırık Kurganları, Buluntuları ve Arkeolojik Açılan Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.
- 1 Diyarbakırlı, N., *Hun Sanatı*, Ankara, 1972.
- 1 Çoruhlu, Y., *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul, 2003.

Eyer örtüsü, MÖ VI.-V. yüzyıl, Pazırık.